

Shahin Khanjanov (Şahin Hancanov), Dr.

1989 yılında Azerbaycan'ın Şeki şehrinde doğdu. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (2012). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Ali Cevheri'nin Tercüme-i Nisabü'l-İhtisab İsimli Eseri: Latimize ve Tahlil" adlı teziyle yüksek lisansını (2014), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Memlükler Dönemi Hanefilerinde İçtihad ve Taklid Tartışmaları" adlı teziyle doktorasını (2021) tamamladı. Halen Şeki İslam Koleji'nde müdür yardımcısı ve öğretmen olarak görev yapmaktadır.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 1618
İSAM Yayınları 281
İlmi Araştırmalar Dizisi 113
© Her hakkı mahfuzdur.

**HANEFİ İÇTİHAT - TAKLİT ANLAYIŞI
Memlükler Dönemi Bağlamında Bir İnceleme**

Shahin Khanjanov

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 38 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Yayın editörü Firdavs Erva Genç - Mustafa Demiray
Geliştirme editörü Emine Canlı
İmla İna yet Bebek
Bibliyografya Abdurrahman Kaya - Abdülkadir Şenel
Tasarım Ender Boztürk (iç), Hasan Hüseyin Can (kapak)

Bu eser
TDV İslam Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM)
İkinci Klasik Dönem Projesi
kapsamında yayınlanmıştır.

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulu'nun 17.01.2025 tarihli
ve 2025/1 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Aralık 2025
ISBN 978-625-428-973-6

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Khanjanov, Shahin

Hanefi içtihat-taklit anlayışı: Memlükler dönemi bağlamında bir inceleme / Shahin Khanjanov.

İstanbul ; Ankara : İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ; Türkiye Diyanet Vakfı, 2025.

349 s. ; 23,5 cm. (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 1618. İSAM Yayınları; 281. İlmi Araştırmalar Dizisi; 113)

Dizin ve kaynakça var.

ISBN 978-625-428-973-6

İçindekiler

Kısaltmalar 9

Önsöz 11

Giriş 15

Birinci Bölüm

**MEMLÜK COĞRAFYASINDA SİYASİ,
İLMÎ VE MEZHEBÎ DURUM 57**

1. Memlûk Devlet ve İlim Geleneğinin Oluşumuna Etki Eden Faktörler 59
 - 1.1. Memlûkler Öncesi Siyasi, İlmî ve Mezhebî Durum 59
 - 1.1.1. Selçuklular 60
 - 1.1.2. Zengiler 65
 - 1.1.3. Eyyûbiler 67
2. Memlûkler Devleti'nin Siyasi, Askerî ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri 70
3. Memlûkler Döneminde İlmî ve Mezhebî Durum 75

İkinci Bölüm

**HANEFÎ İÇTİHAT TEORİSİ VE
MEMLÜKLER DÖNEMİNDEKİ DÖNÜŞÜMÜ 99**

1. Usul Eserlerinde İctihat Tanımının Yaygınlaşması 101
2. İctihat Şartları Konusunun Yeniden Gündeme Gelmesi 104
3. İctihadın Bölünmesi (İctihadın Tecezzîsi) Tartışmaları 107

- 3.1. İctihadın Bölünebileceğini Savunan Usulcüler 110
- 3.2. İctihadın Bölünemeyeceğini Savunan Usulcüler 114
4. Müçtehitsiz Asrın (*Hulûv*) İmkânı Tartışmaları 121
 - 4.1. Hulûv Tartışmasının Klasik Usul Eserlerindeki Yeri ve Önemi 121
 - 4.2. Memlûkler Dönemi Hanefiler’inde ve Diğer Mezheplerde Hulûv Anlayışı 127
5. İctihatta Hata ve İsbet Meselesine Yaklaşımlar 144
6. Memlûkler Döneminde Müstakil İctihadi Çağrıştıran Bir Konu: Mezhep Kavli ile Sahih Hadisin Çelişmesi Konusunda Açığa Çıkan Yeni Yaklaşımlar 150

Üçüncü Bölüm

HANEFÎ TAKLİT TEORİSİ VE MEMLÜKLER DÖNEMİNDEKİ DÖNÜŞÜMÜ 161

1. Taklidin Tanımı ve Mahiyetine Dair Tartışmalar 163
2. Müçtehidin Başka Bir Müçtehidini Taklidi Meselesi 181
 - 2.1. Klasik Dönem Hanefi Usulcülerinin Görüşleri 181
 - 2.2. Mütakellimîn ve Diğer Mezhep Usulcülerinin Görüşleri 185
 - 2.3. Memlûkler Dönemi Hanefi Usul Eserlerindeki Yaklaşımlar 190
 - 2.3.1. Müçtehidin Müçtehidini Taklidinin Caiz Olmadığı Görüşünde Olan ve Çoğunluğu Teşkil Eden Usulcülerin Delilleri 192
 - 2.3.2. Müçtehidin Başka Bir Müçtehidini Taklidini Caiz Görenlerin Delilleri 192
3. Müçtehit Seçiminde “Efdaliyet-Mefdüliyet” Meselesi 196
 - 3.1. Mezhepler Arası Rekabet ve Üstünlük Tartışmaları 205
 - 3.2. Memlûkler Dönemi Hanefiler’inde Mezheplerin ve Mezhep İmamlarının Üstünlüğü Tartışmaları 210
 - 3.2.1. Ekmeleddin el-Bâbertî ve İbn Ebü’l-İz el-Hanefî Tartışması 212
 - 3.2.2. Necmeddin et-Tarsûsî’nin Memlûk Sultanına Çağrısı 218
 - 3.2.3. İtkânî ve Bâbertî ile Şâfiî ve Hanefiler Arasındaki Tartışmalar 220
4. İntikal Düşüncesi ve Tek Mezhebe Bağlılık Konusundaki Dönüşümler 229
 - 4.1. Hanefî Mezhebinde İntikal Düşüncesi 245

- 4.2. İntikalin Sahası: “Dört Mezhep” 252
- 4.3. İntikalin Sınırı: Telfik Meselesi 262
- 4.4. İntikalin Pratiğe Yansıması: Yargıda Dört Mezhep Uygulaması ve Tefviz Meselesi 267
5. Hanefilerde Memlükler Sonrası Müstakil Risaleler Üzerinden Devam Eden Taklit, İntikal ve Telfik Tartışmaları 284

Sonuç 297

Kaynakça 313

Dizin 337

Kısaltmalar

AÜ	Ankara Üniversitesi
b./ibn	oğlu
bk.	bakınız
bs.	baskı
c.	cilt
çev.	çeviren
<i>DİA</i>	<i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
ed.	editör
İÜ	İstanbul Üniversitesi
m.	miladi
nşr.	neşreden, tahkik eden
ö.	ölümü
s.a.v.	sallallahu aleyhi ve sellem
s.	sayfa
sy.	sayı
thk.	tahkik
ty.	basım tarihi yok
v.dğr.	ve diğerleri
vr.	varak
y.y.	yayın yeri yok

Önsöz

Fıkıhın değişim ve istikrar açısından kilit kavramları sayılan *ıctihat* ve *taklit*, fıkıh tarihinin her döneminde güncelliğini koruduğu gibi modern dönemde de yoğun tartışmalara sahne olmuştur. Fakat modern dönemde karşılaşılan problemler ve çözüm önerileri bağlamında çokça gündeme gelen ıctihat ve taklidin tarihî serüveninin ve dönemlere has özelliklerinin üzerinde pek durulmamakta ve bu alan çok çalışılmamaktadır. Halbuki ıctihat ve taklidi tarihsel bağlamda ele alan ve bu alanı dönemler üzerinden çalışan müstakil çalışmaların yapılması, kanaatimizce günümüz ıctihat ve taklit düşüncesine yeni açılımlar sağlayacak ve katkılar sunacaktır. Çalışmamızda ıctihat ve taklit düşüncesi itibariyle modern dönemle pek çok benzerlikleri bulunan ve bu alanda günümüz ıctihat ve taklit tartışmalarına katkı sunacağını düşündüğümüz Memlûkler dönemini bu sebeple seçtik. Dönemin ıctihat ve taklit alanında gündeme gelen tüm tartışmalarını konu, edinmek çalışmanın kapsamını çok aşacağı için dönemin ıctihat ve taklit düşüncesini Hanefiler özelinde sınırladık, ancak gerek duyulduğu ölçüde diğer mezhep mensuplarının düşüncelerine de yer verdik. Çalışmamızda Hanefî ıctihat ve taklit teorisinin Memlûkler dönemindeki durumunu ve bu dönemde geçirdiği değişim ve dönüşümü ortaya koymanın yanı sıra konunun Memlûkler sonrası döneme etkilerini de vermeye çalıştık.

2021 yılında tamamladığımız “Memlûkler Dönemi Hanefilerinde İctihat ve Taklid Tartışmaları” isimli doktora tezimize dayanan bu eser, İSAM’ın yayın sürecinde hakemlerin ve editörlerin titiz okumaları, yapıcı ve değerli eleştirileriyle bazı değişiklikler geçirmiş ve son halini almıştır. Çalışmamız giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci

bölümde çalışmada konu edindiğimiz Hanefi içtihat ve taklit teorisinin tarihî zeminini teşkil etmesi bakımından Memlûkler döneminin siyasî, sosyal, ilmî ve mezhebî durumunu ortaya koyduk. İlmî ve mezhepsel durum bağlamında önceki dönemlerle irtibatlı şekilde ele aldığımız bu dönemin Hanefi ulema haritasını tasvir ettik ve Hanefi mezhebînin genel durumunu özetlemeye çalıştık. Burada temas edilen tarihî bilgilerin o dönemin içtihat ve taklit tartışmalarıyla irtibatını kurmaya da özen gösterdik.

İkinci bölümde Hanefi içtihat teorisinde bu dönemde yaşanan gelişme ve yenilikleri konu edindik. Usul eserleri merkezli işlediğimiz bu bölümde, Hanefi usul eserlerinin içtihat bölümlerinin önceki dönem usul eserlerinden farklılaşan noktalarını tespit etmeye çalıştık ve çalışmanın alt başlıklarını da bu dönemde farklılaşan ve değişim geçiren içtihat alt başlıkları üzerinden belirledik. Memlûkler döneminde Hanefi içtihat teorisinde yaşanan dönüşümü görebilme adına konuları Memlûkler öncesi Hanefi usul literatürü, mütekellimîn usul eserleri ve Memlûkler döneminde diğer mezhep mensuplarınca kaleme alınan usul eserleriyle mukayeseli bir biçimde işledik.

Araştırmamızın üçüncü ve son bölümünde ise taklit bahisleri bağlamında bu dönem Hanefiler’inde gündeme gelen tartışmalara değindik ve Hanefi taklit teorisinin Memlûkler dönemindeki dönüşümünü ele aldık. Taklit konularının o dönemde içtihat konularına nazaran daha fazla gündeme gelmesi dolayısıyla bu bölüm hacim bakımından öncekinden daha geniş oldu. Burada usul eserlerindeki teorik tartışmaları vermenin yanı sıra konunun fıkıh pratiğine yansımalarını görme adına diğer fıkıh kaynaklarından da çokça istifade ettik. Bölümün sonunda ise Memlûkler dönemi Hanefi içtihat ve taklit düşüncesinin sonraki dönemlere etkilerine temas ettik.

Araştırma konusunun seçimi ve son halini alması süreçlerinde yardımlarını gördüğüm hocalarıma ve arkadaşlarıma burada teşekkür etmeliyim. Öncelikle çalışmama ciddiyetle yaklaşan, çalışmanın yazım aşamalarında yazılan kısımları okuyarak değerli geri dönüşlerde bulunan, katkılarıyla ve yardımlarıyla desteklerini esirgemeyen değerli hocam Doç.Dr. Abdurrahim Kozalı’ya çok teşekkür ederim. Konunun belirlenmesi ve ilk araştırma safhalarında çalışmama istikamet veren, destek ve katkılarını sunmaya devam eden hocam Prof.Dr. Recep Cici’ye

de teşekkür borçluyum. Memlûkler dönemi konusunda araştırmaları bulunan ve bu alanda değerli fikirlerini benimle paylaşan hocam Prof. Dr. Tuncay Başoğlu'na da ayrıca teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamı okuyan ve eksik gördüğü noktaları benimle bölüşen Dr. Burak Ergin'e de teşekkürü borç bilirim. Doktora eğitimimde ve tezimin yazımında maddi ve manevi katkılarını gördüğüm bazı kurumların adlarını da burada anmalıyım. Başta doktora eğitimimizde burs, barınma, eğitim giderleri ve diğer tüm ihtiyaçlarımızı karşılayan Yurtdışı Türkler ve Ak-raba Topluluklar Başkanlığı'na (YTB) ok teşekkür ederim. Sağladığı diğer imkânlar ve desteklerin yanında bize kolay araştırma ortamları sağlayan İlmî Araştırmalar Merkezi (İLAM), İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı (İSAR), TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ve Bakü Gençliye Yardım Fondu'na (GYF) müteşekkirim. Ayrıca çalışmamı nitelikli ve uzun soluklu yayın süreçlerine tâbi tutarak geliştiren ve basımını onaylayan İSAM yayın ekibine ve isimlerini burada sayamadığım diğer tüm arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Shahin Khanjanov

Şeki 2025